

УДК 502.65

Волкова Л. А., к.с.-г.н., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто особливості використання земельних ресурсів області, та чинники впливу на їх екологічний стан.

Ключові слова: земельні ресурси, сільськогосподарські угіддя, площа лісів, антропогенне навантаження, екологічний стан.

Сучасні соціально-економічні умови розвитку суспільства характеризуються надзвичайно інтенсивним використанням природних ресурсів, в тому числі земельних. Земельні ресурси одночасно виконують декілька важливих функцій і мають різноманітне призначення у різних галузях господарської діяльності. Але надзвичайно велике значення земельні ресурси як основний засіб виробництва та предмет праці мають у сільському господарстві та лісгосподарському природокористуванні [1]. Земельні ресурси Рівненської області характеризуються високим рівнем антропогенного навантаження, яке формується під впливом промисловості, транспорту, сільського господарства, в тому числі при використанні меліорованих територій. Всі ці чинники призводять до погіршення екологічної ситуації в цілому.

Питання вивчення стану використання земельних ресурсів, рівня їх антропогенного навантаження є актуальним, має як практичне, так і теоретичне значення, це знаходить відображення в роботах багатьох авторів [2-4].

В дослідженні використовуються методи математичного аналізу бази даних, медико-географічного опису, картографування та моделювання.

Метою дослідження є еколого-географічна оцінка земельних ресурсів Рівненської області та обґрунтування низки заходів щодо їх покращення.

Територія Рівненської області розташована на північному заході України. В геоморфологічному відношенні поділяється на три частини: Полісся, Волинське лесове плато і Мале Полісся, що розташоване на півдні, між Радивиловом і Острогом, де у нього вклинюються відроги Подільської височини з висотами понад 300 м над рівнем моря. Її загальна площа становить 3,1% (20051 км²) від загальної території

України, з них: 46,6% займають сільськогосподарські угіддя, 38,4% – ліси та інші лісовкриті площі, 2,0% – забудовані землі, 5,3% – відкриті заболочені землі, 1,7% – відкриті землі без рослинного покриву, або з незначним рослинним покривом (піски, яри тощо), 3,9% – інші землі; 97,9% – землі суші, 2,1% – території, що покриті поверхневими водами. При цьому слід зауважити, що заболоченість дуже нерівномірна і варіює від 40% в північних районах до 2-3% на півдні.

Грунтовий покрив області неоднорідний, характеризується значною різноманітністю за генезисом, джерелами перезволоження, забруднення, механічним складом, водно-фізичними властивостями, родючістю, що зумовлено чинниками як природного, так і антропогенного походження. Найпоширеніші дерново-підзолисті, опідзолені, дернові, торфові та торфоболотні ґрунти. Дерново-підзолисті, характерні для Полісся, малородючі, бідні на поживні речовини ґрунти утворились під лісовою рослинністю на водно-льодовикових відкладах. На лесах Волинського плато сформувались світло-сірі ґрунти і опідзолені чорноземи, вони досить родючі, тому майже всі розорані. Південь Полісся представляють дернові та торфоболотні ґрунти в заболочених зниженнях озерно-льодовикового та річкового походження. 60% дерново-підзолистих ґрунтів області інтенсивно використовуються в сільськогосподарському виробництві.

У результаті інтенсивного землеробства сільськогосподарське освоєння території області становить 45%, а розораність сільськогосподарських угідь, в окремих районах, становить до – 66,7% (рис. 1).

Найбільші показники сільськогосподарського використання земель, в тому числі ріллі, відносно загальної площі, в районах Лісостепової зони. Так, в Радивилівському районі з загальної площі 74,5 тис. га – 75% це землі сільськогосподарського використання, з них 65% – рілля. Подібні закономірності характерні для Острозького, Млинівського, Рівненського, Здолбунівського, Корецького, Дубенського районів. Протилежна залежність відмічається для поліських районів. Де, наприклад, в Рокитнівському районі площі сільськогосподарського використання становлять 16%, ріллі – 9,1%.

Екологічний стан земельних ресурсів території області формується як під впливом техногенних, так і природних чинників. За співвідношенням показників, які характеризують площі земель, що знаходяться в природному стані, наприклад, ліси і лісовкриті площі, та площ, що зазнають антропогенного навантаження при сільськогосподарському та промисловому використанні, найкращі показники мають північні райони Рівненщини. Це особливо наочно можна проілюструвати за рівнем лісистості (рис. 2).

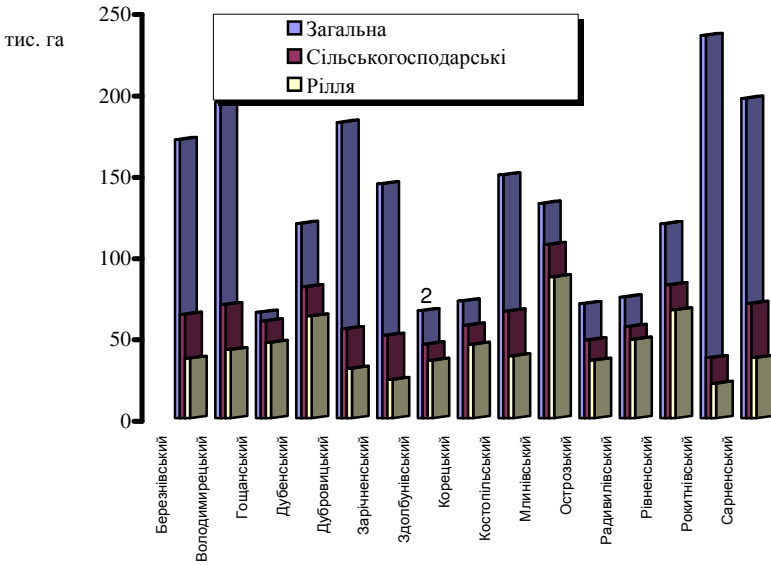

Рис. 1. Структура землекористування по адміністративних районах області за [4]

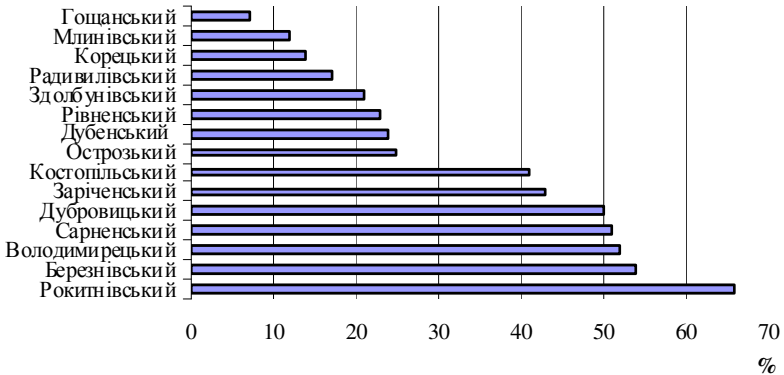

Рис. 2. Площа лісів та лісованих площ по адміністративних районах області

Для районів, які розташовані в лісостеповій зоні, відсоток лісованих площ не перевищує 25%, тоді як в поліській частині він досягає значень 66%. Проте на фоні такого позитивного фактора, існує фа-

ктор радіонуклідного забруднення ґрунтів цієї території області внаслідок викидів радіоактивного пилу після аварії на ЧАЕС в 1986 році. Радіаційне забруднення було відмічено в шістьох північних районах області (Березнівський, Володимирецький, Дубровицький, Зарічненський, Сарненський, Рокитнівський) з населенням 398,7 тис. чоловік (в т.ч. 113,5 тис. дітей).

Важливим чинником формування рівня антропогенного навантаження є використання меліорованих земель. Меліоративний фонд області за [4] становить 544 тис. га, його частка, що осушена, становить для різних районів області 70-100% (рис. 3). Використання меліорованих земель на сьогодні є фрагментарним, землі виходять із сільськогосподарського обігу, заростають чагарником та деревостоєм, догляд за внутрішньогосподарською осушувальною мережею також неналежний, порушуються землеробські технології господарювання: не дотримуються сівозміни, вносяться низькі норми органічних і мінеральних добрив, відсутнє вапнування кислих ґрунтів.

Кисла реакція ґрунту відноситься до числа несприятливих екологічних факторів, що стримують ріст і розвиток більшості видів сільськогосподарських культур. Кисла реакція властива дерново-підзолистим і болотним ґрунтам, нейтральна – чорноземам. Всі сільськогосподарські культури по-різному відносяться до ступеня кислотності ґрунту, тому певна культура має свій інтервал рН, при якому вона добре росте і розвивається. За кислотністю згідно даних ІХ туру обстеження ґрунти області розподіляються так: дуже сильнокислі та сильнокислі (рН менше 4,6) – 55,9 тис. га (9,8%), середньокислі (від 4,6 до 5,0) – (12,7%), слабокислі (від 5,1 до 5,5) – (16,5%), близькі до нейтральних (від 5,6 до 6,0) – (15,8%), нейтральні (від 6,1 до 7,0) – (30,5%), слаболужні (від 7,1 до 7,5) – 77,1 тис. га (13,5%), середньолужні (від 7,6 до 8,0) – 7,0 тис. га (1,2%).

Найбільше кислих ґрунтів у районах зони Полісся, зокрема в Сарненському районі – 39,1 тис. га (71,2%), Володимирецькому – 37,5 тис. га (64,7%), Дубровицькому – 28,3 тис. га (62,5%), які потребують вапнування. В Лісостеповій зоні найбільше кислих ґрунтів спостерігається в Гоцанському – 6,7 тис. га (25,0%) та Здолбунівському – 4,8 тис. га (22,3%) районах [3]. Всі ці чинники формують екологічний стан земель та призводять до недобору врожаю і зниження родючості ґрунтів.

Одним з найважливіших показників екологічного стану меліорованих та прилеглих до них земель є якість поверхневих та підземних вод, яка також залежить як від природних умов, так і від рівня антропогенного навантаження внаслідок забруднення.

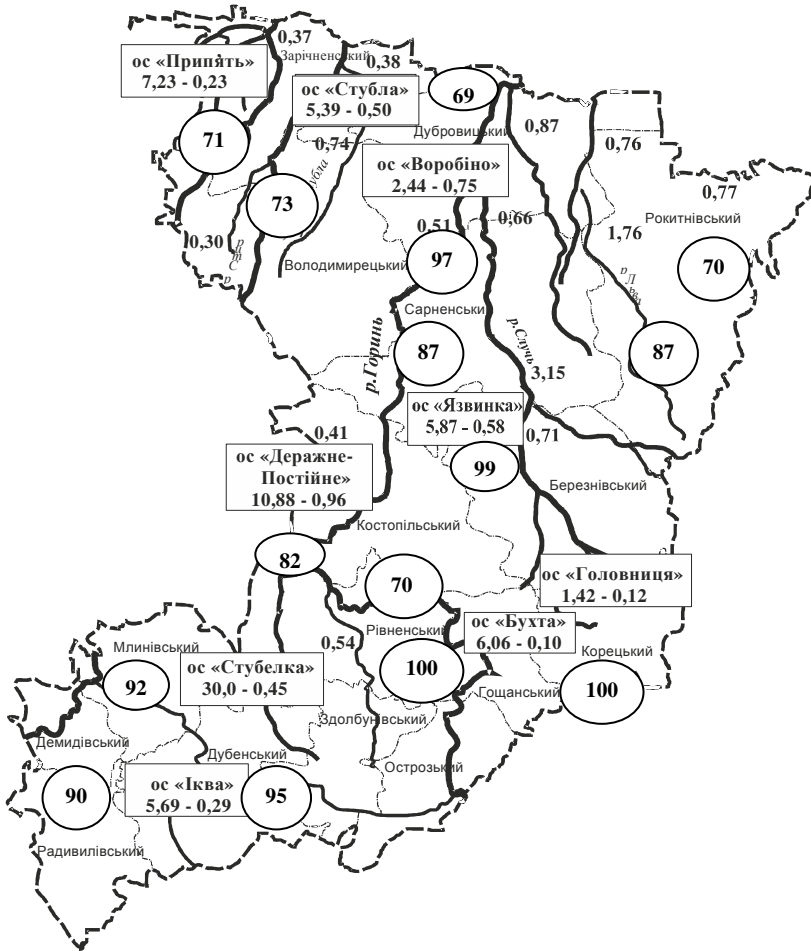

Рис. 3. Використання меліоративного фонду області

90 – осушена частина меліоративного фонду в районі, %

30,0 – вміст заліза, мг/дм³ в пробах поверхневих і ґрунтових вод меліоративних і прилеглих до них земель

Поверхневі водні об'єкти області переважно належать до слабо забруднених. Невідповідність якості води за хімічними показниками спостерігається, як правило, за завислими речовинами, нафтопродуктами, аміаком, загальним залізом, БПК₅, формальдегідом, вмістом ор-

ганічних речовин.

При цьому слід відмітити, що для поліської частини області, де розташована значна площа заболочених земель, є природний підвищений вміст заліза. На площах, осушених за допомогою закритого гончарного та пластмасового дренажу, внаслідок підвищеного вмісту закисних форм заліза в ґрунтових водах спостерігається явище завохрення, що призводить до порушення роботи дренажної системи, і, як наслідок, екологічної ситуації.

Підвищений вміст заліза в поверхневих водах зони Полісся зумовлено великим вмістом комплексів з солями гумінових кислот, вторинним заболочуванням меліорованих земель тощо. Концентрація заліза у воді залежить від рівня рН та вмісту кисню. Залізо у ґрунтових та підземних водах може знаходитися в окисній і відновній формі.

У незначних кількостях залізо необхідно організму людини, оскільки воно входить до складу гемоглобіну. Однак надлишок заліза (більше 1-2 мг/л) не тільки значно погіршує органолептичні властивості води, збільшує показники кольорності та каламутності, а і має шкідливий вплив як на організм людини, так і на умови експлуатації систем матеріального дренажу.

За результатами систематизації матеріалів архівних даних, аналізу даних [3] розроблена карта, що дозволяє зробити просторову оцінку вмісту заліза в поверхневих водах і ґрунтових водах меліорованих і прилеглих до них земель Рівненської області для обґрунтування комплексу заходів щодо запобігання завохрення (рис. 3).

Значно впливає на формування екологічного стану ґрунтового покриття кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних і пересувних джерел, розміщення промислових та побутових відходів.

Аналізуючи динаміку викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря області, можна відмітити, що майже 70% від загальної кількості припадає на пересувні джерела. Тому забруднення буде спостерігатися не лише в районах, де зосереджені великі промислові підприємства. Щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на один кілометр квадратний території становить в різні роки 900-800 кг, у розрахунку на одну особу населення відповідно 16,0 і 15,5 кілограма (рис. 4). Основні речовини, що надходять від стаціонарних джерел забруднення, це – пил, діоксид сірки, діоксид азоту, оксид вуглецю. Окремо необхідно розглядати такий значний чинник забруднення, як пересувні джерела з урахуванням складу забруднюючих речовин та віддалі земель сільськогосподарського призначення від автошляхів.

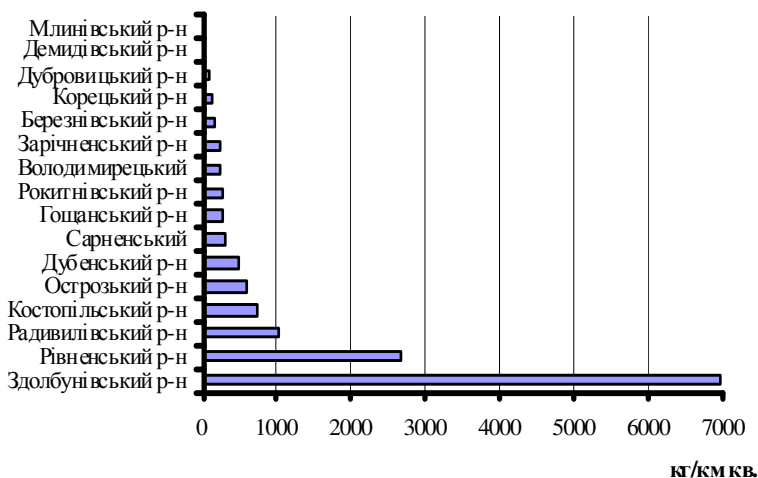

Рис. 4. Щільність викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, кг/км²

Для покращення екологічного стану земель сільськогосподарського призначення, зниження рівня антропогенного навантаження, необхідно впроваджувати комплекс природоохоронних заходів, які повинні включати організаційно-господарські, агролісомеліоративні та технічні складові, що дозволить організувати спостереження за змінами показників стану територій, встановити їх оптимальні значення та забезпечити умови оптимальної, безпечної для людини і навколишнього природного середовища господарської діяльності.

1. Сухий П. О. Сучасний стан використання земель сільськогосподарського призначення Івано-Франківської області / П. О. Сухий, К. В. Дарчук // Економічна та соціальна географія. Науковий вісник Волинського національного університету імені Л. Українки. – 2011. – № 9. – С. 70-77.
2. Лико Д. В. Стан кислотності ґрунтового покриву рівненської області. [Електронний ресурс] / Лико Д. В., Долженчук В. І., Крупко Г. Д., Лико С. М. // Збірник наукових статей III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. – Вінниця, 2011. – Т. 2. – С. 410-412. – Режим доступу: <http://eco.com.ua/>.
3. Доповідь про стан довкілля в області 2007–2010 рр. [Електронний ресурс] / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Рівненській області – Режим доступу: http://www.ecorivne.gov.ua/report_about_environment/.
4. Коротун І. М. Географія Рівненської області / І. М. Коротун, Л. К. Коротун. – Рівне, 1996. – 274 с.

Рецензент: доктор геогр. наук, професор Будз М. Д. (НУВГП)